

87.3 (1890)
100 0.3
K90

РОБЕРТ ОВЕН

його життя та діла.

92
0-3/к.

Написав М. Кулжинський.

LIBRARY

Ціна 8 коп.

92
0-3/к.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Типографія училища глухонѣмыхъ (М. Алленовой), Моїка, 54.

1910.

~~Библиотека~~
~~Славянска~~

~~ЖИТОВСКА БИБЛИОТЕКА~~
~~ЖИТОВСКО~~

~~19737~~

~~ЖИТОВСКА~~
~~БИБЛИОТЕКА~~
~~1984~~

ВЪ ЦЪЛЪСКИ

LIBRO

Хрон. к. № 3576

ОТД. Л/Х

№ 83

М. 113

LIBO

20

87.3(4BEN)5-535

1P6.3

K90

141.8(410)-051°1771/1858 0 Ben

EV
P

LIBO

ΠΡΟΣΑΓΑΓΕΤ
ΠΕΡΕΒΙΡΕΝΟ,

РОБЕРТ ОВЕН.

92
К902

Кит

Житомирське
обласне бібліотечне

28366

РОБЕРТ ОВЕН

ек

ЖИТОМИРСЬКА
ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА
№ 28366

ЖИТОМИРСЬКА
ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА
Ім. № 37800

I.

В англійській державі єсть невеликий город „Нью-тон“. Так ось у цьому городі, років півтораєта перед сим, жив коваль Овен. Було у нього дітей чимало, але й він і жінка його найбільш любили найменьшого Роберта. Й всі сусіди дуже любили Роберта, бо був він собі хлопча розумний, добрий та привітний.

Не було Робертові ще й повних п'яти років, як став він ходити до школи. А незабаром зробився одним із найкращих учнів, хоч літами був наймолодший. Тільки мало чому навчила його та школа. Учено в ній самих початків де-яких наук, і Роберт швидко все те повиучував. Хотілось йому перейти до иньшої, вищої школи, та батьки його не мали на це грошей. А як йому про все бажалось довідатись — щò, як, та до чòго, то він багато читав. Але й тут Робертові не щастило. Ньютон—місце невеличке, і не було там путящої книгозбірні, де Роберт міг би книжок добувати. Ті ж книжки, що він познаходив у освічених людей міста, він всі поперечитував. А що більш він читав, тим більш хотілось йому читати та вчитись.

Як раз тоді Роберт став до одного купця на службу. Довелось йому перебраться у друге місто. Перший рік він перебув там за харч, а на другий вже одержував 80 карбованців на рік. З того часу Роберт вже не тільки нічого не брав од своїх батьків, але й сам їм допомагав. А було йому тоді всього десять літ.

Хааяїн Роберта був людина порядна і досить освічена. Він сам за-молоду зазнав злиднів, та недостатків, а через те й з своїми наймитами поводився добре. Роберта він дуже полюбив і ніколи не обтяжував надмірною роботою. Маючи ж невеличку книгозбірню, він дозволив Робертові користатись з неї, і за це йому Роберт був особливо вдячний. У вільні години, коли крамниця бувала зачинена, він брав під пахву яку-нибудь книгу, тай ішов у ліс, або у поле, і там читав, а потім собі міркував. Його не вабили до себе дитячі іграшки, а неначе дорослого, турбували всякі поважні справи.

Пильно приглядаючись до того, що діялось навкруги, багато спостерегав він на світі лиха, якого не могло зрозуміти його щире, добре серце. Найбільше міркував він над долею робітників. З ранку і до пізньої ночі працюють вони, не знаючи спочинку. Хоч би у неділю, чи яке там свято дали б їм трохи спочити. Так ні: знай, одно тільки — працюй, та працюй *). Через віщо це так?

Малому Роберту здавалось, що всякі пани та дукарі через те так поводяться з робітниками, що про це не знає правительство; се-б то, гадав Роберт, через те така неправда на світі, що про неї міністри не знають; коли ж вони дізнаються, то одразу все змінять. І ось Роберт, ще маленький хлопчик, пише довгого листа аж до самого найстаршого міністра. В листі своєму він докладно змалював злиденне життя робітників, всі їх страждання. Послав цього листа і

*) В той час, се-б то в кінці 18 століття, робітників силували працювати що дня—і в неділю, і в свята.

з дитячою вірою почав чекати наслідків. Та наслідків, звичайно, ніяких не було. Певне, що листа того ніхто і не читав, а просто викинуто разом зі всяким сміттям. Одначе цей випадок добре свідчить про те, якої доброї думки був Овен про заможних людей. Думав він, що як тільки вони дізнаються про лихо, то вони одразу знищать його. Потім, як ми побачимо, Роберт зневірився в заможних і став покладатись тільки на самих робітників, але до цієї думки він дійшов тільки під кінець свого життя.

Ходючи біля такого діла, де, як кажуть, „не обдуриш—не продаси“—Роберт завжди був правдивий і чесний. Якось до крамниці прийшла заможна пані. Вона спитала собі найкращого й найдорожчого полотна. Роберт показав їй таке і сказав, що ціна полотна з карбованці аршин. Але три карбованці для заможної пані здавалось щось дуже дешево, і вона дивитись не хотіла на таке „дешево“ і „грубо“ полотно. Їй потрібно було не дешевше, як карбованців чотири за аршин. Як Роберт не умовляв її, кажучи, що на таку ціну полотна нема і що те полотно, яке він їй показує, саме найкраще, — пані не слухала і уперто стояла на своєму; їй треба полотно ціною в чотири карбованці. Вона вже хотіла йти з крамарні, коли надійшов сам хазяїн. Довідавшись, про що мова йде, і побачивши, що у цієї пані грошей в гаманці більш, ніж розуму в голові, він звелів Робертові подати таке саме полотно, яке той вже показував; а пані сказав, що ось у їх трохи залишилось полотна по чотири карбованці аршин. Пані дуже зраділа і, придивившись до полотна, сказала, що як раз такого полотна вона скрізь і шукала; звеліла вона одрізати собі скільки

там аршин. Але Роберт не хотів обдурювати цю дурну жінку і в рахунок їй поставив полотно по три карбованці, як він і раніш їй казав. Пані цього не помітила і, дуже задоволена, пішла геть з крамниці зо своєю покупкою. У першого свого хазяїна Роберт прожив чотири роки. Він добре навчився крамарювати і в тому городі він вважався за найкращого крамарчука. Хазяїн його любив і жилось йому не погано. Та не вважаючи на це, Роберт порішив кинути цю крамницю і податись в інше місто, знайти собі іншої посади. Не сиділось йому в одному місці, хотілось побачити світа, побувати у різних хазяїв, докладніше познайомитись з ділом. А найбільше хотів він знайти собі одповідь на ті питання, що вогнем пекли йому душу. Аджеж все, до чого він не придивлявся, було повно самих незрозумілих суперечок. Через що це так, що пани-капіталісти, нічого не роблячи, живуть собі у роскошах, завжди ситі і веселі, а робітники, що не покладаючи рук працюють, не завжди навіть шматок хліба мають. Хотілось Робертові дізнатись, через віщо така неправда на світі, чи завжди так було і чи не можна цієї неправди позбутись. Хотілось дізнатись, чи не можна так світ перевернути, щоб не було голодних і злидарів, а щоб всі поробились щасливими та веселими?

II.

В кінці 18 століття люде жили куди простіше, ніж за теперішних часів. Ніяких машин тоді не було ще, а все люде робили власними руками, з допомогою простого ручного знаряддя. Не було й залізних доріг,

а їздили звичайно кіньми. По морю ж плавали не пароплавами, як тепер, а кораблями на парусах. Не було, так як тепер, всяких фабрик; через те в городах робітників було не багато. А жили люде переважно по селах; займались здебільшого хліборобством. В Англії, опріч хліборобства і торгівлі, займались ще й скотарством, найбільше водили овець. Крім того, скрізь по селах займались ще й прядильним та ткацьким ремеслом.

Але, як машин тоді не було, то прядиво пряли невеликими ручними станками. Але з такою варстаттю не багато можна випрясти, а як пряжа була всім потрібна, то прядильники завжди мали роботу і ніколи не бідували.

Хазяїн—прядильник або ткач—брав собі в науку де-кілька хлопців. Коли ж вони виростили, то робились його помічниками-наймитами. Але таких наймитів у одного хазяїна багато не бувало. Звичайно, їх було чоловіка два, або три і ніколи не більш десятиох.

Ці наймити, прослуживши де-який час у хазяїна, купували й собі варстать, ставали і сами хазяїнами. Потім в свою чергу брали в науку до себе хлопців, а тоді й наймитів.

Поводились хазяїни з наймитами досить добре. Кожен хазяїн пам'ятав ті часи, коли й він сам був наймитом, та й тепер не далеко од нього забіг. Він і сам працював поруч своїх робітників, разом з ними їв, жив під одним дахом; так само, як і вони, одягався. І не було тоді дуже багатих хазяїнів-капіталістів, що тільки керують, а сами нічого не роблять. Не було й сили обідраних робітників, та ще й безробітних. А кожен, хто хотів працювати і дійснє працював, завжди

мав собі шматок хліба забезпечений, мав надію і собі зробитись хазяїном. Кожен там працював, де й родився. Нічого було тинятись з одного города в другий, шукаючи собі роботи. Робота була для кожного.

Але з кінцем 18 століття все це, майже враз, змінилось: скоро, одну за одну, почали вигадувати машини. Першу таку машину було вигадано у 1770 році. Це була, так звана, *прядка Джені*. Не дуже то мудра була вигадка, а як порівняти її з теперішніми машинами, то вона здасться нам просто дитячою цяцькою. Але в свій час вона наробила великого шелесту і багато з собою принесла перемін. Вся ця „машина“ складалась з рами та кількох веретен. Через це одна варстать пряла не одною ниткою, як раніш, а одразу кількома. Потім було вигадано до цієї прядки ще інші прилади, так що з цією новою варстаттю можна було виробити в десятеро більш, ніж старою, простою.

Почали ткачі купувати собі нові варстаті. Та вони були дорожчі од простих, то й не кожен мав спромогу придбати собі. Виходить, купували їх більш заможні люде. З допомогою нової варстаті вони виробляли дуже багато полотна і швидко багатіли. А тим часом становище тих ткачів, що мали старі варстаті, раз-у-раз гіршало. Бо тим ткачам, що пряли новою машиною, пряжа коштувала дешевше, то вони й тканину дешевше продавали. До того ж машинна пряжа була чепурніше і кожен хотів собі купити таку саму пряжу, а не ручну. Довелось і простим ткачам зменьшувати ціну, хоч їм пряжа не коштувала дешевше. Але знов вигадувались нові машини і все дешевшала та пряжа, що її виробляли ручним знаряддям. Становище простих ткачів все гіршало та гіршало. Заробітку вже не ви-

стачало, і багато їх вже бідувало. Довелось збільшувати свій робочий день. Ткачі вже не кидали роботу, як сідає сонце, а працювали і в ночі, не знаючи одпочинку і в неділю. Та краще не ставало од того. Отже все була думка, що ось вони перебудуть лиху годину, а доля усміхнеться їм, і вони знов заживуть по людськи. Але знаходились і такі, у яких увірвався терпець, і вони за пів-дарма спродували свої варстаті, та й шли шукати собі такого заробітку, щоб з його можна було б прожити.

Йшли вони до тих своїх колишніх товаришів, що спромоглись купити собі машини і з того розбагатіли. І ось почали по малу заводитись фабрики. Заможний ткач будував велику хату, ставив там машину, або й кілька; наймав собі робітників. Але сам він вже не ставав до роботи, він тільки доглядав, як інші працюють. Помалу позаводились такі хазяїни-фабриканти, що держали по кілька сот робітників.

Особливо намножилось фабрик тоді, коли вигадано було парову машину. Тоді вже одна машина мала до 12,000 веретен, а доглядало за нею лиш кільканадцять чоловік. Проти такої машини простим прядильникам і зовсім не можна було вистояти. Довелось їм всім покидати свої ділівські варстаті. І ось сумною юрбою потяглись вони—колишні хазяїни—на фабрики найматись. Але тільки невелика частка їх знайшла собі там роботу. Бо тепер, коли працювала машина, а чоловік тільки направляв її та доглядав, щоб все гаразд було,—не було вже потреби в стількох робітниках, як раніш. І от, багато прядильників мусіло зостатись безробітними. Але кожен хоче їсти, всім треба було заробітку, а через те ці безробітні цілими юрбами пере-

ходили з місця на місце, з одної фабрики на другу. З фабрик їх гнали, бо ніде для них роботи не було. Тоді безробітні згожувались ставати за меньшу плату од тої, що фабриканти платили своїм робітникам. Фабриканти користались з цього і зменьшували плату своїм робітникам. І так бувало раз-у-раз. Скоро приходили безробітні, плата раз-у-раз меньшала, поки не стала такою, що вже важко було на зароблені гроші прожити з сімьею.

Фабриканти, бачучи, що охочих працювати по фабриках знаходиться багато,—з робітниками поводитись страшенно погано, як з скотиною, навіть гірше. Бо й справді,—скотину треба берегти, глядіти, бо за неї заплачено гроші і коли вона від важкої, надмірної роботи здохне, то хазяїнові буде втрага. Зовсім инша річ—робітники. Ім платиться тільки за роботу, і держать їх на фабриці, поки вони здужають і можуть працювати, неначе воли. Надірвався якийсь робітник, занедужав,—його без всякого жалю викинуть на вулицю, на голодну смерть. Од цього фабриці шкоди не буде, бо завжди, на місце одного знесиленого, знайдеться 100 здорових, що задро дивляться на своїх товаришів, які мають роботу. Цих нових робітників в свою чергу держатимуть, поки вони дужі, а тоді й їх викинуть. І так без кінця. Фабрика брала здорових, дужих — висмоктувала за копійки з них силу, а потім хворих і нездатних до важкої праці викидала, як сміття. Робота по фабриках починалась ще у досвіта, а кінчалась пізно в ночі. За всяку дрібну провину на робітника накладався штраф. Довго робітники терпіли тяжкі утиски, бо були темні і забиті. Заступатись за них не було кому. А коли хто й

підіймав свій голос, що, мовляв, не слід так поводитись з робітниками,—то фабриканти ображались. „Та хіба ж ми,—казали фабриканти,—силуємо робітників! Боже борони! Ми лиш ставимо свої умови праці. Хто хоче, той іде. А силоміць нікого не тягнуть“.

Чуючи таке, де-які прихильні до робітників люде справді згожувались, що фабриканти дійсно нікого силою не тягнуть до себе і що робітники „з власної охоти“ працюють день і ніч. Ці люде не могли зрозуміти, що не може бути вільним той, у кого з голоду живіт до спини присиха і хто бачить навкруги себе голодні обличчя дитячі.

Отже часами на робітників находив одчай. Од тяжкої боротьби за шмат хліба вони самі ставали жорстокими і неблаганими. По фабриках піднимались бунти. Робітники, доведені до розпачу, забивали хазяїнів, палили хати, фабрики, нищили і трошили машини, псували вироблену пряжу. Згадуючи ті часи, коли ще не було машин і коли вони жили в достатках з певним шматком хліба,—робітники всю свою зненависть звертали на ці машини. В машинах, по їх гадці, був корінь всього лиха, бо це прокляті машини відібрали у робітників хліб, спокій, людське життя, рідну оселю,—словом—усе! Коли б не було машин, то робітники, здавалось їм, і досі жили б у достатках, не знаючи голода і злиднів.

І робітники зо всією лютістю кидались на машини, ламали їх, розбивали, палили і винищували. Їм здавалось, що коли вони це зроблять, то знов вернеться до них спокійне і тихе життя і вони матимуть собі роботу. Але вони не розуміли, що не можна винищити

всі машини до одної, а хоч би і всі машини було зруйновано, то хіба б це зарадило лиху?

Так, не було ніякої користі робітникам од їх бунтів. Щоб утихомирити бунти, приходило військо, робітників тяжко карали, вішали, садовили по в'язницях. А на фабриках все зоставалось по старому. Будувались ще нові фабрики, робились нові машини, або підновлялись старі, і знов ішли туди робітники. Вони знов ставали біля ненависних їм машин і знов за мізерну плату віддавали свої сили, свою кров, своє тіло, навіть само життя. З кожним новим бунтом становище робітників все гіршало. А фабриканти робились міцніші і з кожним роком багатіли.

III.

Роберт Овен бачив всі страждання робітників, і серце йому стискував жаль; всією душею хотілось допомогти їм, вивести їх із злиденного становища. А про те він не міг погодитись, що все лихо—це машини, бо він бачив всю ту користь, яку вони дають, зменьшуючи людську працю. Винні тут, думав він, не машини, а люде, що завели проміж себе такий поганий лад, що всякими гарними винаходами можуть користуватись не всі, а тільки невеличка купка більш заможних. І ось Овен порішив ближче придивитись до фабрик, щоб знайти якийсь рятунок. Він позичає у свого брата грошей і, в спілці з другим чоловіком, заводить невелику фабрику—прядильню. Через де який час він має вже свою власну. Діло у його пішло гаразд Пряжу він виробляв гарну, її добре розкуповували, і фабрика давала йому чималий зиск. Але це його не задовольняло. Йому

бажалося познайомитись зо справою на великій фабриці, де працюють сотні робітників, а не так, як на його фабриці—кільканадцять душ. Тому-то він, скоро почув, що фабрикант Дрінкватер шукає собі управителя для своєї великої фабрики, одразу пішов найматись в службу.

Дрінкватер дуже здивувався, коли довідався, за яким ділом прийшов до нього Роберт Овен. Аджеж Овен був дуже молодий—йому тоді було тільки 20 літ, а фабрика велика. Ще більш він здивувався, коли почув, що Овен за свою працю управителя хоче мати 3,000 карбованців на рік. Такої плати у нього на фабриці ніхто не одержував, хоч і багатенько народу перебуло. Одначе, чуючи розумні, дотепні відповіді Овена, він зацікавився і захотів подивитись, як Роберт Овен веде справу у себе на фабриці: чи гаразд він знає це діло? Після одвідин Овеновської фабрики, де все він знайшов, як найліпше, Дрінкватер радо запросив до себе Овена, бачучи, що той дуже кебетливий і розумний не по літах.

Роберт Овен признавався описля, що коли він у перше пішов на фабрику Дрінкватера, то у його майнула тривожна думка: а чи вистачить у нього сил, чи зможе він керувати такою великою фабрикою? Аджеж справді він ще молодий, доброї освіти він не має, досвід його ще не великий, а тут під його орудою фабрика, де працює по-над 500 робітників. Роботи стільки, що й на кілька чоловік вистачить; робота все різноманітна. Самому треба і вовну купувати і доглядати, як її прядуть, продавати пряжу, вести рахунки, складати звідомлення і таке иньше.

Та не любив Овен кидати діло, за яке він раз вже взявся, не любив вертатись з півдороги. З запалом

узявся він за працю. Поперед усіх, коли на дворі було ще темно, він приходив на фабрику і там вештався цілий день. Він до всього приглядався, та вчився. Перші півтора—два місяці він не робив ніяких змін; говорив тільки тоді, коли його питались. Але потім, коли він вже придивився до всього і до ладу все розпізнав, Овен почав змінити де-що і робити по своєму. Справа налагодилась, і незабаром фабрика стала давати більші прибутки, ніж попередю. Дрінкватер був задоволений з Овена і, приблизно через пів-року, покликав його до себе і сказав:

— Я пильно стежив за вашою роботою і тепер дуже задоволений. Коли ви хочете зостатись у мене й надалі, то на той рік я вам платитиму 4,000 карбованців, а ще через рік 5,000. До того часу підростуть мої сини, і ми утворимо з вами спілку. Тоді ви одбратимете четверту частку всіх прибутків. Чи пристаєте ви на це?

Звичайно, Овен пристав на це і ще більш ревно став працювати. Але до кінця строку тої умови, проміж Овеном і Дрінкватером виникло непорозуміння, і Овен, образившись на хазяїна, порвав умову.

Під час свого кермування фабрикою Дрінкватера, Овен, скільки міг, піклувався про добробут своїх робітників і поводився з ними добре. Правда, він мало зробив для поліпшення їх становища, але це тільки через те, що у нього завжди були звязані руки, бо на фабриці він був такий же хазяйський наймит, як і всі, тільки що заможніший. Тому-то він, покинувши службу, виступив на громадське поле, щоб звертати увагу суспільства на злидні робітників.

Після того, як було вигадано машини, людям доводилось не стільки самим працювати, скільки доглядати

за машиною. Це була робота не така важка, її могли робить навіть і малі діти. А як дітям можна платити значно менше, ніж дорослим, хоч би вони робили ту ж роботу, то фабриканти з великою охотою приймали до себе на фабрику і малих дітей. Але мало знаходилося таких батьків, що згожувались посилати свої діти на фабрики. Раз те, що їм шкода було своїх дітей, а в-друге, сами батьки сиділи без роботи і сами з охотою ставали на ту ж роботу. Тоді фабриканти почали брати дітей з приютів, де виховувались сироти і иньші діти без роду і племені. За них нікому було оступитись, а уряди приютів були раді збутись хоч би частини своїх вихованців, бо скрізь по приютах було повно.

Набравши по приютах цих нещасних дітей, фабриканти збирали їх в гурти і, мов отари овець, гнали на свої фабрики. Там селили їх по холодних вохких хатах. В одну хату набивали стільки дітей, що нічим було дихати. Спати доводилось просто на долівці, одно біля одного, хлопці в-суміж з дівчатками. У досвіта дітей будили батоном і гнали на фабрику до роботи. Там біля них ввесь час похожав дозорець і глядів, щоб всі працювали. Коли ж яка дитина, знесилена, спускала свої тоненькі руки, то дозорця накидався на неї з батоном і катував її. Годували дітей такою їжою, що й свині не їли-б. Взагалі на фабриках поводились з дітьми дуже жорстоко, вимагаючи, щоб вони яко мога більше працювали. До иньшого фабрикантам не було жадного діла. Силували дітей працювати по 18—19 годин на добу. Але коли такої роботи не можуть довго видержати дорослі люде, то що й казати про малих дітей. Вони одразу надривались

хворіли і багато їх вмірало, проклинаючи своє життя, що дало їм тільки страждання.

Але довго на все це ніхто не звертав уваги. Для того-ж, щоб громадянство спостерегло це катування дітей, треба було такої пригоди. Діти по фабриках, як вже говорилось, були знесилені; через те всякі хвороби легко приставали до них. По фабриках ніколи не зникали пошесні хвороби. І ось, одного разу діти стали дуже слабувати на тиф; багацько дітей помирало. З фабрик тиф перекинувся і в город; почали тоді слабувати і не тільки фабричні діти. Це всіх стурбувало, і почали люде, переважно пани, ремствувати, що фабрики — це джерела всяких хвороб, що треба за ними доглядати. В Манчестері, року 1796, було заведено так звану *Санітарну Раду*, що мала піклуватись про те, щоб діти менш слабували по фабриках, а головне, щоб не пускати всяких хвороб з фабрик у город.

Один з лікарів Санітарної Ради — *Персиваль*, придивившись до становища дітей по фабриках, написав доклад, в якому доводив, що уряд повинен вмішатись в фабричні справи і законом заборонити катування дітей. Персиваля підтримав Роберт Овен і вони, разом ще з де якими прихильниками нещасних фабричних дітей, скрізь про це говорили і писали. Тільки мало хто їм співчував. А фабриканти обурились проти самої думки, що уряд може назирати за їх справами. Вони казали, що нікому нема діла до того, що робиться у їх на фабриках, бо це — „хатня справа“. Знайшлися такі безсоромні лікарі, що казали, ніби-то фабрична робота не тільки не знесилює дітей, а навіть сприяє їх розвиткові. Та оборонцям дітей пощастило

таки досягнути свого, і року 1802 було заведено закон в оборону дітей, що працюють по фабриках.

В законі цьому говорилося, що дітей не можна силувати до роботи більш 12 годин у день. Всім дітям, що працюють на фабриках, фабриканти мусять давати початкову освіту. Хазяїни щорічно повинні видавати дітям нову одіж. Крім того закон вимагав, щоб фабрику білили двічі на рік; щоб скрізь було пороблено кватирки, щоб можна було б частіш поновляти повітря. А щоб постанови цього закона фабриканти виконували,—було заведено фабричних доглядачів.

IV.

Коли Роберт Овен покинув фабрику Дрінкватера то він був остільки відомий серед фабрикантів, що не один з них запрошував його до себе. Овен тоді ж увійшов в спілку з одним товариством, а незабаром став на чолі всього підприємства. В справах товариства йому чимало доводилось їздити скрізь по Англії. Між иншим не один раз він бував в Нью-Ленарці, що в Шотландії. Там він познайомивсь з одною дівчиною, покохав її, а згодом і одружився з нею. Батько його дружини був відомий фабрикант Дель, що мав фабрику в Нью-Ленарці. Роберт Овен дуже подобався старому, і той прийняв його до себе у спілку. Потім він виділив частину свого капітала Овенові і, таким чином, Овен зробився одним із хазяїнів Нью-Ленарської фабрики.

Тепер Овенові було розв'язано руки, бо він вже був не наймит—управитель, але сам хазяїн; тепер вже він міг вести справу так, як уважав потрібним і спра-

1943

22366

37800
Shilowis

ведливим, а не так, як його силували фабриканти, яким аби прибутку було більше. В Нью-Ленарці Овен почав здійснювати свої давні думки, і заводити ті порядки, які він уважав необхідними для покращання становища робітників. І, як побачимо далі, багато корисного і гарного він зробив.

Фабрика в Нью-Ленарці вважалась за одну з найдавніших. Її засновано було року 1785 Делем та Ричардом Аркрайтом, що вигадав прядильний станок. Місце Нью-Ленарк в той час було глухе та безлюдне. Фабрику було тут засновано тільки через те, що в цій місцевості дуже багато водоспадів, — то машини можуть робити водяною силою. З самого початку фабрикантам найбільш довелось клопотатись тим, щоб не було недостачи в робітниках. Але це було важко, бо хоч і багато було безробітних, та вони ще не звикли шукати собі заробітку десь далеко і боялись їхати в невідомі та глухі закутки. В першу чергу було наведено в Нью-Ленарк дітей, що їх набрано по дитячих захистках. Їх можна було і не питатись, чи хочуть вони: забрав тай годі. Цих дітей в Нью-Ленарці, коли приїхав туди Овен, було над 500 чоловік, хлопців та дівчаток. Тільки, хоч і дешево коштувала дитяча праця, та, на шкоду фабрикантів, самими дітьми обійтись на фабриці не можна було: хоч як катуй дитину, а не всяку роботу вона зможе зробити. Отже треба було і справжніх, дорослих робітників. Фабриканти робили всякі заходи, аби залучити їх до себе. Вони набудували хат, наймали їх робітникам по дешевій ціні; обіцяли і всякі інші полегкості. Одначе, не дивлячись на обіцянки, мало хто спокушався їхати на роботу, та й з тих, що їхали, не велика користь була.

Іхали переважно ті, що втратили всяку надію на кращу долю і знали тільки, що якось треба жити. Ці робітники певні були, що таке злиденне життя, яке мали вони по різних фабриках, вони скрізь знайдуть; тому вони не дуже держались за свій заробіток і в Нью-Ленарці,—працювали аби як.

Як почали о-такі робітники прибувати до Нью-Ленарка, то цей тихий закуток помалу обернувся в якесь злодійське місце. Тільки й чуток було, що про злодійства, грабіжки, насильства то що.

Фабриканти накладали на робітників всякі карі, штрафи; садовили по в'язницях. Та пуття з цього не було. Бо й справді, яку має силу штраф, або й в'язниця—для чоловіка, що давно вже втратив надію і знає, що йому скрізь буде однаково погано.

Фабриканти скаржились Овенозі, що нема ладу з робітниками і що фабрика в Нью-Ленарці дає дуже мало прибутків. Але Овен розумів, що инакше це й не може бути, бо для того, щоб справи на фабриці йшли як слід і щоб були гарні прибутки, перш за все треба, щоб робітники свою роботу виконували дбайливо. А примусом та штрафами цього ніколи не досягти. Треба взятись до иньших засобів,—поводитись з робітниками по правді і справедливості, а насамперед—визволити їх з злиднів. Про це й казав Овен своїм спілчанам. Але вони не розуміли його і глузували з нього. Вони казали, що Овен говорить дурниці: хіба, мовляв, можна знищити штрафи, не садовити робітників по тюрмах? Та тоді ніхто й не слухатиме хазяїна, бо робітників тільки дрючком і можна примусити щось робити. Тільки таку розмову вони розуміють і слухають.

Але ці добродії якось забували, що досі все робилось як раз по їхньому, а проте справа тільки гіршала. Овен їх і не слухав, як вони крикали, мов ті круки, та глузували з нього. Він певен був, що не помиляється, а через те з вірою і з запалом заходився працювати.

Робітники в Нью-Ленарці страшенно пиячили і весь вільний час сиділи в шинках. Овен був тої думки, що пияцтво—це найголовне лихо, бо пияцтво—мати злодійства, розпусти, грабіжок. Виходить так, що для того, щоб не було лихих вчинків, треба насамперед знищити пияцтво. Але як це зробіть і що за причини, що робітники так пиячать? Фабриканти дояснювали це так: пиячать робітники тим, бо ж вони злодії, пройдисвіти, ледащо. Коли ж запитували фабрикантів,—а чого ж це робітники такі злодії та ледащо, то тоді вони казали: а тому, що вони всі п'яниці. Таким чином ніяк до ладу не вияснявалась справа.

V.

Роберт же Овен думав,—а потім скрізь про це казав й писав,—що чоловік не родиться на світ якимсь злодієм, чи пройдисвітом. Коли ж він справді злодій, чи п'яниця, то тут винні ті умови життя, серед яких йому довелось жити. Робітники пиячать—міркував Овен. Хіба ж це диво? Життя їх таке злиденне, радощів так мало, що хочеться їм хоч на де-який час почувати вдоволення і радість. Робітник, не бачучи світа божого, працює цілий день. А чи багацько він заробляє? Лиш стільки, аби не вмерти з голодної смерти. На-

брудний, голодний. Хотілось би йому поїсти, спочити, побалакати з ким-небудь. Але замість цього бачить він папів-голодних, обідраних дітей та жінку; навкруги тіснота, брудно. Що ж він може вдіяти? Тих грошей, що він потом і кров'ю заробив, ледве вистачає, аби з позичками розплатитись, та шматок хліба купити. І не хочеться робітникові після праці вертатись у свою халупчину. Тягнеться він у шинок, бо там за горілкою він може, хоч на де-який час, забути про свої злидні та розважитись.

Отже, щоб вивести серед робітників ціяцтво, Овен заходився упорядковувати їх життя. Досі робітники жили в брудних і тісних хатах, де купчилось стільки народу, що коли лягали спати, то на долівці ледве вистачало місця для всіх. Овен набудовав багато гарних, чепурненьких хаток. Біля їх порозводив садки, і все це наймав робітникам за дешеву плату. Тоді Овен звернув увагу на те, що робітники страшенно переплачують за всякий крам, що купують по крамницях. Бо Нью-Ленарк був місце безлюдне, коло нього близько не було великих селитьб. Отже всі потрібні речі привозились здалека. Крамарі дуже цим користались. Покликаючись на те, що їм самим дуже дорого коштує перевозка краму, вони за кожную дрібницю правили у три-дорога. Через це у робітників значна частина заробітку йшла до рук крамарів. Робітники, як тільки забирали свою плату,—йшли до крамарів, де все брали у борг, а крамарі з них за те брали величезні проценти. Виходило так, що робітники всю свою силу продавали фабрикантові за невеличку плату, а весь свій заробіток відносили в крамницю, щоб добути трохи потрібного краму.

Щоб зарадити тому лихові, що робітники багато переплачували крамарям, Овен надумав заснувати свою власну крамницю. Він зовсім не хотів мати з цього зиск, а єдине бажання його було визволити робітників з цупких рук глитаїв—крамарів. Він оптом скуповував всякий товар, це коштувало йому дешевше ніж купувати у роздріб, а потім по своїй ціні, тільки з невеличким відсотком на втрати, продавав робітникам. Давав він їм і у борг, але од цього ціни не побільшував. Таким чином для робітників були вже гарні квартири, і вони мали змогу купувати кращий крам за дешевшу ціну. Та робітники вже звикли до того, що коли фабрикант їм щось робить, то тільки на те, щоб їх більше обплутать; отже з початку вони вороже ставились до Овенових квартир та крамниці. Вони боялись, що коли селитимуться по нових хатах, та купуватимуть у новій крамниці, то ще більш поневолять себе. Одначе незабаром вони упевнились, що все це на користь їм. До того-ж Овен зменьшив робочий день і трохи побільшив щоденну плату.

VI.

Коли Роберт Овен задовольнив найперші, пекучі робітницькі потреби, він заходився вже коло самих робітників, щоб і їх зробити кращими. Взагалі він хотів завести не так показну фабрику, як показну громаду,—щоб показати людям, як саме треба упорядкувати життя.

В Нью-Ленарці мало не всі робітники були темні, неосвічені. Треба було боротись з цим. Овен засну-

бав недільні і вечірні школи для дорослих. До цих шкіл він найняв дотепних і досвідчених учителів і сам доглядав, щоб там все було як слід і щоб робітників учили всього того, що може стати їм у пригоді. До шкіл записалось багато робітників, бо школи ці були безплатні. Через кілька років в Ленарці майже не було неписьменних. Опріч шкіл, Овен заснував книгозбірню-читальню, де кожний у вільну годину міг би знайти собі цікаву книжку, або погомоніти з своїми товаришами. А як серед робітників багато було нежоватих, що, не маючи притулку, сиділи увесь час по шинках,—то Овен заснував і їдальню—світлу і велику, щоб робітникам за дешеvu ціну можна було харчуватись.

Всі ці заходи Овена мали як найкращі наслідки. Коли робітникам усміхнулась доля, то в Нью-Ленарці майже одразу зменьшилось піяцтво і кілька шинків покинули торгувати, бо не мали прибутку. Разом з тим зменьшились і всякі злочинства та грабіжки.

Спільчане Овена з початку дивились на всі його заходи глузуючи. Але потім вони стурбувались. Їх лякала думка, що Овен багато грошей витрачає на школи, читальні, їдальні, крамниці, і що все це зменьшить їх прибутки. Вони казали, що фабрику засновано не для добродійства, а для того, щоб мати зиск, а через те нічого клопотатись долею робітників. Хай живуть собі як знають.

Одначе їх турботи були даремні. Фабрика прибутків почала давати не менше, а навіть більше. І це було зовсім зрозуміло, Овен того й сподівався. Раніш робітники працювали аби-як, бо певні були, що скільки не працюй, а будеш голим. Тепер же була инша річ.

Вони знали, що як одроблять своє, то матимуть і спочинок, і гарний притулок, і розвагу. Почали робітники цінити свої місця і працювати щиріш. А через це більше виробляли, і вироби їх були кращі. На це Овен вказував своїм спільчанам, доводячи, що те, що він робить для робітників, не тільки не загрожує прибуткам фабрики, але навіть їй корисно. Не ховався з цим він і од робітників. Навпаки, Овен сам не раз казав їм, що коли вони гаразд робитимуть своє діло, то це дасть змогу йому, Овенові, не припиняти своїх заходів коло їх побуту. Робітники бачучи, що зробив для них Овен, згожувались, що дійсне це так. Вони сами стежили за ледачими і зрештою примушували їх добре ставитись до своєї справи. Отже за весь час хазяїнування Овена в Нью-Ленарці ні одного разу не накладалось штрафів, кар, нікого не тягли до в'язниці. Та в цьому і не було жадної потреби.

Очевидячки, коли кращали умови життя робітників, то разом з тим кращали і вони сами. Помічаючи це, Овен ще більш переконався в своїх давніх думках. Він завжди думав, що не можна дуже обвинувачувати чоловіка за його лихі вчинки. Аджеж кожен родиться невинним, чистим, безгрішним,—міркував Овен. На початку життя всі люде однакові, і нема ніякої різниці між бідною дитиною і багатою, між тою, що колись житиме чесно, і тією, що буде колись промишляти всяким злодійством. Але потім, коли ці діти підлягають ріжним впливам, то й ріжні люде з них виходять. Наприклад, взяти дитину бідну й багату. Бідна з самого свого народження недоїдає, живе в брудній, вохкій хаті, нікому її доглядати. Їй рано доводиться братись до роботи, иноді надмірної, і вона росте кво-

лою і недужою. Все тіло її робиться грубим і зашкарбленим. Навкруги вона бачить бруд, лайку, розпусту і з кожним днем, разом з її тілом, грубіє і душа. Коли ж цю дитину поставити в інші умови, перенести в гарну хату, добре годувати, наставляти, та вчити її всього розумного, то дитина помахує свої погані звички і сама робиться гарною й чистою. Навіть коли взяти двох рідних братів—близнюків і виховати в різних умовах, то з них вийдуть два зовсім різних чоловіка, зовсім не схожих один на одного. На людську душу, людську вдачу дуже впливають обставини життя та виховання. Злодії не родяться, а робляться, бо й справді, хіба можна сказати про якесь немовлятко, що тільки народилось,—що воно вже злодюга? Отже, — так навчав Овен, — коли ми хочемо, щоб у нас не було розбишництва, та злодійства всякого, коли ми хочемо, щоб люде були гарними, та чесними, то насамперед треба завести кращі умови людського життя і надто пильнувати за вихованням дітей. Треба наставляти дітей на все добре і одвертати од лихого.

Для дітей своїх робітників Овен збудовав великий будинок; біля нього насадив сад. Тут збиралися діти різного зросту, починаючи од немовляток до десятилітніх. Для меншеньких упорядковувались тільки забавки, а старшеньких потроху й навчали. По стінах хати було порозвішувано різні малюнки всяких птахів, звірів, комах, малюнки з дитячого життя. Все це, щоб зацікавити дітей і збудити у їх бажання вчитись. Вчительки, що були приставлені до цього діла, завжди з охотою про все розповідали, про що їх питались діти. Трохи більших дітей було учено і грамоти, але поволі, не обтяжуючи їх ще маленький розум великою

працею. В школі цій було до 300 дітей, хлопчиків та дівчаток. Що неділі упорядковувались вечорниці; діти співали, читали вірші, гуляли в різні забавки і наввипередки показували своїм батькам те, чого вони навчилися за минулий тиждень. На ці вечорниці дуже любили ходити робітники, бо бачили, як їх діти ростуть розумними і гарними.

VII.

Через кілька літ невтомної, щирої праці Овена, нью-ленарських робітників не можна було пізнати. Скрізь пішла чутка про Овена. Багато хто, почувши про те, що робиться в Нью-Ленарці, і не вірючи тому, їздили туди, щоб побачити все на власні очі. Приїздили, обходили фабричні й інші будинки, знайомились з життям в Нью-Ленарці і переконувались самі, що, правда,—тут робітникам платиться більше, що для них набудовано крамниці, їдальні, школи, бібліотеки, захисти,—а тим часом фабрика прибутків дає не менш. Од цих гостей ще більше ширилась поголошка про Овена, і все більш народу їздило до Нью-Ленарка. Кажуть, що за десять літ в Нью-Ленарці перебуло не менш як 20,000 гостей. Що дня приїздили вони з різних закутків Англії і навіть із чужих земель. Приїздили прості люде, фабриканти, робітники, духовні особи, графи, князі, навіть де-хто з осіб царського стану. Був в Нью-Ленарці, між иншим, і російський цар Микола I, що в той час був ще великим князем. Він, як і всі, був задоволений з порядків в Нью-Ленарці. З багатьома цікавими людьми тоді по-

знайомився Овен і багато було у нього друзів з різних станів.

Овен страшенно був радий з свого успіху. Йому бажано було звернути увагу на свою фабрику, бо він сподівався, що тоді й інші підуть його стежкою. Овен великі надії покладав на фабрикантів, як і взагалі на людей багатих. Він гадав, що щастя всієї людности в їх руках. Захотять заможні, і вони одразу зможуть одмінити й поліпшити життя і тоді— „буде правда на землі“. Тому-то в той час він найбільш агітував і переконував заможних. Він намагався довести фабрикантам, що, не говорячи вже про просту справедливість, самим фабрикантам есть вигода піклуватись про добробут робітників.

„Аджеж,—звертався він до фабрикантів,—ви давно вже знаєте, яку користь дають машини. Отже відомо вам і те, що за ними треба доглядати і поводитись обережно. Що в більшому порядку будете содержувати машини, то більше пожитку з них матимете. Так само треба і з людьми поводитись. Аджеж це теж машини, тільки дуже складні, з душею, а через те потребують більше догляду біля себе. Треба берегти їх, не обтяжувати надмірною роботою, клопотатись про їх життя і щоб їм було добре. Коли робітники матимуть спочинок та гарний заробіток, то вони будуть краще працювати, і держатимуться своєї служби на фабриці“.

Роберта Овена слухали, читали його книжки і хвалили його, тільки щось не знаходилося таких фабрикантів, щоб у себе позаводили такі порядки, як в Нью-Ленарці. Тоді Овен надумав в 1815 році скликати в городі Глазго місцевих фабрикантів, щоб спільно

порадитись і чогось таки досягти. В початку засідання він в палкій промові закликав фабрикантів перейти од гарних слів і похвал йому до діла і полегшити становище робітників. Але коли він скінчив свою промову, то всі уперто мовчали, мов води у рота набрали. Не знайшлось жодного фабриканта, що піддержав би Овена. Тоді Овен так обурился на фабрикантів, що не міг досидіти до кінця зборів і подався геть. Скоро потім він і зовсім зневірився в тому, що фабриканти чимсь допоможуть робітникам. Він став тоді покладати великі надії на парламент (се—ніби у нас державна дума). Бо одна річ—фабриканти,—гадав Овен, а зовсім иньша—народні представники. Перші тільки про власну користь дбають, другі ж мусять клопотатись про всіх.

Отже Овен той свій доклад, що був намірявся прочитати на Глазговському з'їзді, — видрукував в газетах і окремою книжкою, яку всім роздавав і розсилав. Доклад цей викликав велике співчуття, багато членів парламента обіцяли підтримати його і попіклуватись про такі закони, що ставали б в оборону робітників. Такий закон на зразок було складено і в докладі Овена. Він радив завести такі порядки: 1) щоб на фабрику не приймали дітей молодших од 12 літ; 2) щоб всім фабричним дітям давали на фабриках початкову освіту; 3) щоб робота по фабриках ішла не довше як 10 годин; 4) щоб за виконанням цього закону доглядали особливі інспектори, і таке инше.

Але за Овеном не було ніякої партії; а в парламенті в той час сиділи переважно пани та фабриканти, що зрештою не хотіли давати „так багато“ робітникам. Вони чимало повтинали та повикреслювали

В законі Овена і, коли року 1819 видано було перший робітничий закон, то він тільки трохи нагадував той закон, що його був склав Овен. Але й цей вкорочений, куций закон 1819 року мав велике значіння в житті робітників. До цього часу фабриканти що раз обурювались, коли хто оступався за робітників. Отже законом 1819 р. було вперше заведено право уряду втручатись в відносини між хазяїнами—капіталістами та робітниками. З того часу народні послы в парламенті раз-у-раз дбають про всякі нові порядки та закони, що були б користні робітникам і обороняли б їх од шахрайства та визискування фабрикантів. Закон 1819 р. був *перший*, що ставав в оборону робітників, і це заслуга Роберта Овена

VIII.

Так дбав Роберт Овен про робітників, але він не менш клопотався й про безробітних, яких в той час були десятки, коли не сотні тисяч. Він не раз і не два вказував урядові на потребу попіклуватись про їх долю, тільки все-даремне. Тоді він року 1817 знов написав великого доклада, в якому доводив, що коли уряд нічого не зробить для цих голодних людей, то всі вони легко поперевертаються в злодіїв та розбишак, і, таким чином, важким тягаром ляжуть на державу і руйнуватимуть добро країни. Тим часом з цих людей можна поробити користних громадян, треба тільки дати їм те, чого вони так прагнуть,—се-б то—змогу працювати.

Овен радив у кожному графстві (так як у нас—

губернія) для цих безробітних позакладати фабрики, або які майстерні, чи ферми. На такі заклади треба грошей, але доведеться витратитись лиш один раз, а там вони самі себе содержатимуть і, навіть, більше того,—даватимуть зиск. Вказуючи на добрі наслідки його власної спроби в Нью-Ленарці, Овен радив брати за зразок його фабрику,—се-б то, разом з зразковою фабрикою засновувати і зразковий лад громадського життя: заводити при фабриках товариські крамниці, читальні, школи, дитячі охоронки. Особливу увагу радив Овен звернути на виховання дітей. Він доводив, що поки не буде доброго виховання, то злидні та злодійства ніколи не переведуться. Коли ж буде заведено добре виховання, а до того ще всім буде дана змога працювати, то народне багатство одразу збільшиться, зникне темнота та недатки, настане гарне і приємне життя—по совісті й правді.

Це Овенове слово звернуло на себе велику увагу громадянства. Всі дуже зацікавились думками Овена. Мало не всі газети передрукували його доклад, додаючи од себе, що провести в життя його поради зовсім можливо. Доклад скрізь розкуповували, і в короткім часі його було розпродано кілька десятків тисяч. З приводу доклада скликались численні віча (мітінги); на них між иньшим говорив свої гарячі промови і Овен. Все наче-б то йшло до того, що поради Овена будуть переведені в життя. Та не так склалось, як жадалось.

Після отвертих, щирих промов Овена по ріжних вічах, фабриканти та заможні пани дуже збентежились. Вся прихильність їх до його думок розвіялась димом, і вони почали навіть ворогувати з Овеном. Раніш вони

підтримували Овена, бо й самі розуміли, що становище робітників дуже злиденне і, як його не поліпшити, то самим же фабрикантам буде гірше. Вони мимоволі пригадували собі те, що коїлось під час французької революції, а через те й самі хотіли щось дати робітникам але небагато, так аби вони заспокоїлись. Отже, коли виступив з своїми порадами Овен, то фабриканти, побачивши в ньому свого чоловіка, фабриканта-ж, зраділи, бо певні були, що й він тримається таких самих думок і хоче тільки трохи заспокоїти робітників, давши їм де-що, так щоб і вівці цілі були, та щоб і вовки були ситі. Після ж промов Овена на вічах, вони побачили, що помилялись, бо Роберт Овен найменше думає про власні інтереси, а на першу чергу виставляє інтереси робітників, інтереси народа. Це страшенно стурбувало фабрикантів та великих панів і одвернуло їх од Овена. Тепер вже для них Овен був не корисний чоловік, а небезпечний баламута, що підбурює робітників і хоче завести якісь страшні порядки. Справа дійшла до того, що коли в парламенті один посел радив обміркувати доклад Овена, то велика більшість послів не схотіла його слухать.

Після цього на Овена піднялось справжнє цькування. Його обвинувачували, що він невіра, безбожник, що він проповідує дурниці, які тільки баламутять народ, і таке иньше. І от Овеніві, що все своє життя змагався за кращу будучину англійського народу, довелось кинути Англію і помандрувати в Америку. Овен думав, що там легше буде перевести у життя свої мрії і думки. Він купив в північній Америці 10,000 десятин землі і закликав до себе всіх тих, хто хотів би утворити нову громаду, засновану на нових умовах, а

насамперед на рівній праці всіх. Але й тут не поталанило Овенові, і його замір не вдався, бо до нього поїздилися якраз такі, що нічого не хотіли робити, а думали прожити на дурничку і без всякої праці.

IX.

Після невдачі в Америці Овен знов вертається до Англії. Але він ще не зневірився в своїх думках про такі *нові громади*. Він тільки остаточно переконався що нема чого покладатись на заможних, а треба найбільше навчати самих робітників. Коли серед їх розпо-всюдяться думки про потребу гуртового, товариського життя, про користь гуртової праці, про всякі способи допомагати собі в спілці з іншими, то тоді можна буде нарешті завести і кращий лад в цілій країні.

Найбільш клопотавсь Овен тим, щоб робітники закладали всякі кооперативні товариства, се-б то такі спілки, де люде працюють гуртом на користь всеї громади. От, наприклад, коли люде заводять товариські крамниці, щоб продавати здобутки свого хазяйства чи для того, щоб мати з цих крамниць дешевший і кращий крам.

Але провадити свої думки серед робітників Овенові було дуже важко. Робітники були неосвічені, темні, забиті. Через свої злидні вони вже зневірилися у всьому. Отже у Овена знайшлося чимало прихильників, що дуже захопились цією справою. Разом з ними Овен почав видавати часопись „Економист“, і в ній ширив свої думки. А року 1821 було засновано перше робітниче товариство. Звалось воно: „Кооперативне та економічне товариство“. В перші часи воно

збиралось в помешканні часописі. Як раз тоді в „Економісті“ було видруковано статтю під заголовком: „Покладайтесь тільки на себе“. В цій статті зазначалось, що сторонньої допомоги робітникам чекати нічого; коли робітники хочуть досягти кращого життя, то самі повинні про це подбати; найлегший шлях до ліпшої будучини—це гуртування. Коли робітники будуть гуртуватись, закладати всякі спілки, то вони помалу виборють собі кращу долю. Бо сила—в єднанні. І от тоді по всій Англії почали робітники закладати кооперації. В 1829 році всіх кооперацій було вже 133; через рік їх налічувалось щось з 300, а року 1832 було всіх робітничих кооперацій та спілок над 700, а гуртували вони коло себе тисяч двадцять робітників. Потім діяльність кооперацій стала занепадати і чимало кооперацій пороспадалось. Причина цьому знов була та, що робітники були дуже темні і ще не звикли до гуртової праці. Але як робітники зробились більш свідомими і думки Овена більше поширились, то знов почали закладатись всякі спілки. Тепер вже більшість кооперацій ставала на міцний ґрунт і робота їх ішла дуже добре. Найбільшу славу придбали собі, так звані, „рочдельські піонери“ (то-б то—„починателі“, що почали кооперації в місті Рочделі). Коли вони засновували своє потребительське товариство, то грошей у їх було тільки 280 карб. Але вони так добре повели свою справу, що через п'ятнадцять літ їх капітал збільшився до 1.200.000 карбованців. Цей успіх так всіх здивував, що кооперативний рух після того захопив усю Англію. В 1880 році оборот всіх англійських кооперацій складав 250.000.000 карб., а прибуток членів кооперацій досягнув 30.000.000 карбованців.

Але й в новій своїй діяльності Роберт Овен терпів чимало всяких перешкод та причіпок. Коли з лехкої руки Овена почали заводитись кооперації і еднались робітники, то фабриканти знов стурбувались. Вони злякались за свої прибутки, бо добре розуміли, що коли робітники будуть держатись гурту, то їх вже трудно буде так кривдити як досі. І от почали фабриканти захожуватись всякими нечесними, безсоромними способами, аби тільки заважати Овеновій роботі. Вони гукали скрізь, що Овен баламутить народ, що він сіє всюди розпусту. Вони навіть підмовляли проти Овена самих робітників, — звичайно темних та забитих. І трапилось раз так, що темна несвідома юрба за малим не побила Овена, неначе ворога свого, не розуміючи, що він справжній, щирий друг робітників.

Та все це не спиняло Овена, і він, не покладаючи рук, працював на користь люду, хоч і був вже вісьмидесятилітнім дідусям. Він скрізь, де тільки міг: на зібраннях, мітінгах, в розмовах, в часописах, — безупинно, невтомно ширив свої думки про робітницькі спілки, про потребу єднання.

Останній раз він говорив на зборах в Лондоні в 1858 році. Приїхав він в Лондон зовсім слабкий, і його приятелі прохали його не йти на мітінг. Але він не міг сидіти дома, бо, як завжди він казав: „кожну хвилину вмирає чоловік, кожну хвилину народжується новий, і треба поспішати працювати“.

Збираючись на мітінг, Овен кілька разів зомлівав, але все-таки переміг свою хворість і поїхав. І от, коли черга говорити дійшла до його, він почав дужим голосом казати про те, що провадив всього свого життя. Він говорив з переконанням, натхненням, з вірою в

те, що люде зможуть заснувати „Нову Громаду“, на нових підвалинах, як що тільки вони зрозуміють хиби свого життя і подбають про те, щоб їх знищити. Але раптом, серед промови, Овен знов зомлів і впав.

Його віднесено було до гостиниці, і там він з годину пролежав без руху, мов неживий. Коли ж він прокинувся, то перше, про що він попрохав, це—щоб йому переказали його промову.

— Добре, добре, це я й хотів сказати,—прошепотів він і знов зомлів.

А через кілька день,—саме 17 листопада (ноября) 1858 року, він тихо і спокійно вмер, маючи 87 літ життя.

Так, Овен своє життя й здоровля віддав робітникам; на всякі робітничі спілки він витратив і все своє майно, щось більш як мільон карбованців. Правду про його сказав один англієць: „Овен все своє життя працював для народу, вмер за цією роботою і остання його думка була про щастя народне“.

Насіння, що посіяв Овен, не пропало марно. Кооперативний рух з Англії перекинувся і в інші європейські землі, а далі і в Росію. Останніми часами кооперативні почали ширитись і у нас на Україні. Тепер вже в самій лиш Київщині налічується близько 400 кооперативних товариств (кредитних, потребительських та інших). Що ця справа має велику вагу і користь для нашого люду,—про те нам свідчить приклад Англії.

92887

Журнал ського міського
обласного бібліотечного
завантаження

ANTON HENCKA
KRAJINA 1871-74
1887

Українська політична, економічна і літературна
газета (рік видання п'ятий)

РАДА,

виходить у Києві що-дня, окрім понеділків і днів після свят, українською мовою, по програмі звичайних великих політичних газет.

Особливу увагу РАДА звертає на місцеве життя провінції.

Передплатники що підпишуться на газету на цілий рік і виплатять відразу або по частках цілорічну переплату (**6 руб.**), одержать **безплатно** такі книжки: „Українсько-Російський словник“ В. Дубровського і Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів. В. Доманицького, а **за доплату 6** рублів можуть одержати **Словник Української мови.**

Передплату на рік можна виплачувати частками в такі строки: на 1 янв. 3 карб. і на 1 апр. 3 карб.; в 3 строки: на 1 янв. 2 карб.; на 1 марта 2 карб. і на 1 мая 2 карб., або по 1 карб. що міс. на протязі першого швіріччя.

Адреса редакції і головної конторї: у Києві, Вел.-Подвальна вул., д. 6, біля Золотих Воріт. Телефон 1458.

Українська народня ілюстрована газета (другий рік видання).

СЕЛО

Ціна на рік 2 руб., на пів-року 1 руб. 10 к., на 3 м. 60 к.

Хто випише газету „СЕЛО“ на цілий рік, той дістане при 3 числі дурно додаток **КАЛЕНДАРЬ-НИЖКУ.**

Адреса: Київ, В Володимирська № 28. Ред. газети „СЕЛО“.

СЕЛО призначається головним чином для хліборобів і робітників; воно подаватиме: статі й новини про сучасне життя на Україні, в Росії і за кордоном, з української і всесвітньої історії і письменства, артистичної творчости, з наук природних, лікарських, з сільського господарства, кооперації, техніки, гігієни і медицини, також вірші, оповідання, ілюстрації при статях і осібі.

СЕЛО буде містити дописи з сіл і міст, звертаючи особливу увагу на рух освітній і економічний на селі; даватиме відповіді на запитання передплатників, а також поради спеціалістів, господарські, юридичні й лікарські в справах економічних і просвітніх.

35. Оборонні покривденнихъ, опов. про Лякольна (з портр.)	10
М. Загирни	
36. Мале та розумне, опов. про мурашокъ (з 2 мал.), П. Е.	8
37. Середъ виноградаривъ пивденної Франціи (з 10 мал.)	
38. Янъ видирито Новий Овить, Д. Дорошенка (з 7 мал.)	
39. Товариски крамниці, В. Доманицького, (виш. друку)	
40. На громадській роботі (про П. Кулиша), Д. Дорошенка	
41. Первоучители славянські А. Ст—го	
42. Права що до выборовъ, кн. I, К. Квитки	
43. Права що до выборовъ, кн. II, К. Квитки	
44. Патрусивъ сонъ, М. Левичького	
45. Внитки селянські по Полтавщині, В. Василенка	5
46. Український бунварь, С. Русової	10
47. Початки науки про права конституційні, К.	8
48. Як люде живуть у Норвегії, С. Р.	6
49. Оповідання про Вука Караджича А. Веретельника	5
50. Смерть за правду (про І. Гуса), В. Доманицького	5
51. Про старі часи на Україні, М. Грушевського (з 40 мал.)	20
52. Про народоправство, кн. I, А. Снарника	6
53. Як розвести на піску сосновий бір, П. Бородаєвського, (з мал.)	10
54. Про хімію, Вас. Мазуренка, (з малюнками)	15
55/а. Ветеринарні поради, кн. I—„Зверхні хвороби“, В. Корольова, (з малюнками)	12
55/б. Ветеринарні поради, кн. II—„Хвороби на копита“, В. Корольова (з малюнками)	10
55/в. Ветеринарні поради, кн. III—„Хвороби шкуру“, В. Корольова (з малюнками)	8
55/г. Ветеринарні поради, кн. IV—„Внутрішні хвороби“, В. Корольова (з малюнками)	12
55/д. Ветеринарні поради, кн. V—„Пошесті на худобі“, В. Корольова (з малюнком)	12
55. Сноголічєбник (Ветеринарні поради),—всі 5 книжокъ вкупі, з додаткомъ (з 40 малюнками), В. Корольова	50
56. Про Павла Грабовського, Гр. Сьогобочного (з портр.)	6
57. Про кредитні кооперації, С. Бородаєвського	7
58. Роберт Овен, М. Кулзєвського (з портр.)	8

Книжки, визначені зіркою *, ухвалені „Министерствомъ Земледѣлія и Государственныхъ Имуществъ“ за-для нижчихъ хліборобськихъ і садівницькихъ шкіл.

ЧЛЕНИ ТОВАРИСТВА, ЩО ЗАПЛАТИЛИ ВНЕБОК ЗА ОСТАННІЙ РІК, ДІСТАЮТЬ БЕЗ ПЛАТИ ВСІ ВИДРУКОВАНІ В ТІМ РОЦІ ВИДАННЯ ТОВАРИСТВА.

ГЛАВНЫЕ СКЛАДЫ ИЗДАНИЙ ОБЩЕСТВА: въ Спб. у Правленія (6-я роза, д. 20, кв. 22) и въ Кієвѣ—въ книжн. маг. „Кієвской Старини“ (Безаковская, 8) и „Пітер. Наук. Вістника“ (Б. Владимірск., 28).